

Д.Әлімақынұлы

*Ле педагогика институты, Шыңжаң, Қытай
(E-mail: sarzhan68@mail.ru)*

Ақын Зият Көбегенұлының өмірі мен шығармашылығы

Мақалада Шыңжаң қазақтары арасындағы беделді тұлға, халықтың жан күйер ақыны Зият Көбегенұлының өмірбаяны, шыққан тегі, шығармашылығын, көпке таныс бола бермеген кейбір қырын негіз ете отырып, өзге ақындардан өзгеше ақындық стилі, даралық қасиеті таныстырылды. Автор шешен ақынның ел ішінде тап бермеде тауып айта алатын қабілетімен, өлең арқылы айтқан тәлім-тәрбиесімен ерекшеленген талай айтыстары, қоғамдағы келеңсіздіктерді сынап сөйлеген өлеңдерінен мысалдар келтіріп, қолданған теңеу, эпитет, салыстырулар жарастығын көрсетті. Әр жылдардағы жинақтарының мазмұны мәнерін талдап қарастырды.

Кілт сөздер: Көбегенұлы Зият, ақын, өмірі, өнері, шығармашылығы, саясат, ру.

Әйгілі айтыс ақыны Зият Көбегенұлы 1945 ж. 12-айдың 25-күні Шыңжаң өлкесінің Санжы облысы Мичуан ауданы Отынқозы ойындағы Қаратөбе деген жерде Зәңгі Мажырұлының отбасында дүниеге келген.

1956 ж. бастауыш мектепті сәтті тамәмдаған ол сол кездегі өрістің тарылып, қоныстың кішіреюі себебінен отбасымен сол жылдың 11-айында Алтайдың Бурылтоғай ауданы Жетіарал деген жеріне ірге тебеді де, 1978 ж. 5-айдың 16-күні өзінің бұрынғы туған жері Отынқозыға қайта көшіп келеді.

Тума талант Зият Көбегенұлы өздігінен үйіреніп, жоғары орта білім дипломына қол жеткізеді. Аласұрған саясаттың салқыны тиіп, жазықсыз жазаланған әкесі Көбеген 1958 ж. қамауға алынады да, мәдениет төңкерісі кезінде Зият Көбегенұлына да қалпақ кигізіліп, мектептен қудаланады. Саясат оңалып, атақ-абыройы қайтадан қалпына келген Зият Көбегенұлы 1980 жылдың соңынан 1994 жылдың орта шеніне дейін Отынқозыда қыстақ бастығы болып қызмет жасайды.

Зияттың ақындық жолын ұстанып, өнерлі де қарымды азамат болуына әкесі Көбегеннің ықпалы ерекше күшті болады, текті жанұядан шыққан Зият «Балапан ұяда нені көрсе, ұшқанда соны алады» дегендей, халықтың қалаулы ері болып жетіледі. Зияттың әкесі Көбеген Мажырұлы 1891 ж. төменгі Алтайдың Аққаба деген жерінде дүниеге келген. 1967 ж. 4-айдың 17-күні Бурылтоғайдың Жетіарал ауылы Малақай қыстағында 76 жасында дүниеден өткен. Зияттың ата-тегін айтар болсақ: Зият—Көбеген—Мажыр—Биекен—Қожас—Қазыбек т.б.

Халқымызда «Төбесіз жер болмайды, төресіз ел болмайды» деген киелі мақал бар. Міне, осыған байланысты Биекеннің әкесі Қожас Қазыбекұлы кезінде ақсүйек төре әулетінен адам әкелуге барған салауатты кісі болған. Осы жолы төре әкелуге барғандар: Қазыбек баласынан Тауасар батыр, Шұбаш батыр, Қарақастан Байқан батыр. Қожас Қазыбекұлы қатарлы 9 адам барып Тұмар ханымнан туған Көгедәй, Сәмен, Жабағы қатарлы Әбілпейіздің үш ұлын Керейге алып келген. Кейін уақыт өте келе Көгедәй ержетіп Манжурияға мансап белгісін алуға барғанда Қожас та бірге барған. Манжурия патшасы оған көк тас беріп, қалпақ кигізіп, бір рудың билігін жүргізуге толымды жігіт деп сыйлап қайтарған. Кейін Көбегенге көк тасты билік қалпағы тиіп, шағын Қожас руының зәңгісі болған. Содан ел ішіндегі талас-тартысты ақылмен шешіп, ел құрметіне бөленіп отырған. Еліміз азат болғаннан кейін, Көбеген елдің сүттей ұйыған қаймағын бұзбай, елге басшылық қызмет жасайды.

Әкесі Көбеген — ұсталық, өрімшілік сынды сан өнердің иесі, алқалы елі аға тұтар жігерлі де қатаң болған адам. Сауатын діни кітаптармен ашып, өздігінен талаптанып жүріп орыс жазуын танып, орысша, түрікше романдарды оқып, білімін кеңейтіп алға басар идеяны қалыптастырған адам екен.

Көбеген Мажырұлы жасында домбыра ұстап, өлең айтып айтысқа түсіп, «Аумалы дүние» атты ұзақ дастан жазып, Ақшымпу деген қызбен айтысқан делінеді. Өкінішке орай, бұл еңбектері бізге жетпей қалған.

Көбеген тап бермеде тауып айтатын кісі болса керек. Әкесі Көбеген туралы ел арасында мынадай әңгімелер айтылып жүр. Көбеген түскі демалыстарында тыныш қарап отырмайтын, пышақ соғып, ұсталық жасайтын адам екен. Бір күні түсте есік алдында ағаштан астау шауып отырғанда малақай отрядының бастығы руы Ителі Дәлелхан Шалабайұлы қасына келіп: «Түсте демалмай

жекелік істейсің бе, коллектив еңбекке әсер жеткізесің. Мынауың не? Гуәнсәй (қабыр сандығы) ағашың ба?» — депті. Сонда Көбеген:

*Бар едік Жетіаралда қос қара шал,
Құдай-ау алар болсаң, байсалаңды — ал.
Байсалаңның гуәнсәйі жоқ боп қалса,
Мына итаяқты үстіне төңкере сал, —*

дегенде дәлелқан теріс айналып мұның тілінде у бар екен деп, жүріп кетіпті.

Көбегеннің кемпірі Ителі руының қызы екен. Сондықтан әзіл-қалжың ретінде айтса керек. Бурылтоғай аудандық шикізат мекемесінде істейтін Ителі Құрманғали батыр дейтін адам Көбегенге:

*Сенің атың — Көбеген,
Бүркіттей көзің көреген.
Алдыңа барса тістеуік, —* дегенде,

Көбеген:

*Артыңа барсақ тебегенсің, —
Алдында жүрем тұстастың,
Қартайған кезде ұшқастың.
Әліңді білмей әлек боп,
Менімен бекер ұстастың.
Керемет ерге кең қолмын,
Дұспандық еткен жандардың,
Жағын қарыстыратын,
Болаттан соққан қышқашпын, —*

деп тойтарыпты.

Демек, әкесі Көбеген ел басқарған көсем, сөз бастаған шешен болған адам болса керек. Көреген әкесінің қағылез көзінен аршындап келе жатқан жас баланың жалынды таланты қағыс қала қоймайды, ендігі бар үмітін ұрпағы болған Зиятқа артады. Зият та әке үмітін жерде қалдырмай, топ арасында сөз бастайтын ақиық ақын болып жетіледі.

Ақын Зият Көбегенұлының шығармашылық жолы және шығармалары Зият Көбегенұлы қаршадайынан әке өнеріне мұрагерлік етіп, үйінен үзілмейтін көрген-білгенді, шешен-шежіре адамдардың кеңесіне ден қойып, олардың нәрлі сөз, қисса-дастандарын көңіліне тоқиды. Осы бейімділікпен ауыл арасының сауық-сайранына зауқы бұрылып, өлең-жырға елігетін, тамаша ақындық сезімнің жырын ауыл арасына, құрбы-құрдастарына байқата бастайды. Жас болса да, жалыны зор, дарыны бар, мінезі жайлы, әзіл-қалжыңшыл жасты ел ендігі жерде ойын-тойынан, салтанатынан қағыс қалдырмайды. Ол сонау бастауыш мектеп оқып жүрген кезінен бастап қара тақтаға өлең жазып сабақтары мен ұстаздарының көзіне түсе бастайды. 1958 ж. қарашадан бастап ел иесі Көбегеннің баласы деген жаламен ауыр еңбекке жегіліп, айдауда жүрген қиын-қыстау кездерінде қағаз-қаламын тастамай, сарала домбырасын жүгінің арасына жасырып, оңашада дыңылдатып, бірталай еңбектер жазған. 1962, 1963 жж. тұңғыш рет «Сарала тегеш» атты ертегі кітапты 577 шумақты өлеңге айналдырып жазып шығады. Сонымен қатар «Сар кезең», «Қиядағы қыспақ» атты екі дастан жазған. Енді ғана ес жиып, еңсе көтерген ақынның өлеңдерін әсіре солшылдық қимылы тоздырып жоғалтты. Ол тұстан қолжазба нұсқа да, басылым көрген өлеңдер де болмады. Ақынның көптеген дастандары, толғау өлеңдері мәдениет төңкерісі кезінде, отқа жағылып, күлге айналған.

Ақынның «Жетей қоңыр», «Арман ағынында» қатарлы деректі дастандары, «Әнімнің қайырмасы қырық бунақ» атты өлеңдер жинағы бар. Бұлар «Ақындар айтысы» деген кітапқа енгізілген.

Ақынды туа білген халық ардақтай да біледі. Әсіресе дарынды дәріптеп, өнер адамын өрге жебеп отырған компартия басшылығындағы бүгінгі тамаша таңда тіпті де солай болмақ. Партияның 11-құрылтай 3-жалпы мәжілісінен кейін ақынның көзі қайтадан ашылып, жоғалғаны табылып, өлгені қайта тірілді, көп өмірін тар заман, тауқыметті жылдарда зая өткізген ақын неше жыл ұмыт болған өнерімен қайта қауышып, топтық ортада бұлбұлдай сайрай бастайды. Ақын шабытын тұсайтын да, шарықтататын да орта ғой, 1980 ж. шілдеде Санжы Хүйзү автономиялы облыстық I Ақындар айтысына қатысып, жүлдегер сыйлығын иемденеді. Бұл сапарлары ақын шабытына қанат, жырына тиек болды. Осыдан бастап Санжы Хүйзү автономиялы облысының 1985, 1987 ж. Санжы Мөргу фермасында, 1990 ж. Шонжы ауданының Дабанқу жайлауында, 1994 ж. Құмыл аймағы Бәркөл

ауданының 40 жылдық тойына қатысып марапатталып қайтады. 1995 ж. Шонжының Алтынқол жайлауында болып өткен ақындар айтысында бас бәйгені ұтып алған. 1996 ж. автоном райо ауданының ұйымдастыруында Іле қазақ автономиялы облысының Тоғызтарау ауданы Шашы жайлауында өткізілген солтүстік Шыңжаң малшылар мәдениет апталығына қатынасып, ел алқауына бөленіп, даңпен оралады.

1998 ж. Алтай аймағының ақындар айтысы Ертістің екі өзенінде өткізіледі, ақын осы айтысқа ұсыныспен қатысып ерекше сыйлықтың иегері болып, ақ боз ат мініп, оқалы тон жамылып қайтады. 1999 ж. Үрімжіде өткізілген автономды аудандық І-кезекті Ақындар айтысына қатысып, Шыңжаңдағы төрт ардагер ақынның бірі деген даңқты атаққа қол жеткізіп қайтады. Шонжының Аттіс жайлауында өткізілген 2001 ж. Санжы облысының VI-кезекті Ақындар айтысында құрмет сыйлығына ие болады.

Бұдан басқа аудандарда, ауылдарда өткізілген ақындар айтысына үнемі қатысып, ерекше сыйлықтың иегері болып бағаланып отырған. 2010 ж. автономды аудандық III-кезекті Ақындар айтысында 30 жылдан бері әдебиет саласына еңбегі сіңген әйгілі өмірлік ақын атағын еншілеген.

Ақиық ақын Зият Көбегенұлының 88-ге жуық өлеңі, 28 әдеби мақаласы, естеліктері 1980 жылдардан бастап «Шалғын» журналы, «Алтай аясы», «Іле айдыны», «Боғда» журналы, «Шыңжаң» газеті сынды газет-журнал, ақпарат салаларында жарияланып, оқырман қауымның жақсы бағасына ие болған. Ақынның көп тақырыптағы өлеңдері, дастандары 2003 ж. «Ақындар айтысы» деген тақырыппен «Шыңжаң» халық баспасы жағынан жарық көрді. Қазір ақынның әр тақырыпта жазылған екі жинағы қаржының жетіспеуі, қолдың қысқалығы себепті баспа көре алмай тұр, оның ұзақ өлеңмен поэтикалық романы жазылу үстінде.

Зият, сонымен қатар, ауызы дуалы батагөй ақын. 1994 ж. Баркөл қазақ автономиялы ауданының 40 жылдық торқалы мерейтойында болған айтысының соңында Жамыш ақынға:

*Ырысжандай, сары қызым, алымды бол,
Сараланған сарадай жалынды бол.
Әкеңдей сансыз іске сабыр сақтап,
Ел-жұртыңа үлгілі, нанымды бол.
Мүдірмейтін бықыштың тілін берсін,
Көмейіңе бұлбұлдың үнін берсін.
Жүрегің қайтпас болсын Ақшолпандай,
Таңжарықтың тартымды жырын берсін.
Жәмішке бата берген әкесі кеп,
Кешір, сөздің болса егер қатесі көп.
Жақса егер айтқандарым көңіліңе,
Айтып жүр әкем берген батасы деп, —*

деп жырын төгіп-төгіп жібереді. Ақынның баталары ел көңіліне терең ұялап, тәрбиелік құны өте жоғары болып отырған. 1995 жылдан бері қарай топтық, жеке тойларда айтылған баталарының ұзын саны 60 тан асады екен. Мұның ішінде 20 батасы «Халық баталар жинағына» енгізіліп, халық баспасы жағынан жарық көрген. 11 термесі «Халық термелер жинағына» енгізіліп, халық баспасы жағынан жарық көрген.

Зият ақын ғана емес, күй шертудің майталманы, халық күйлерін тамылжыта шерте білетін адам және өз жанынан да көптеп күйлер шығарған күй жасампазы да болған. Ол халық арасында шертіліп жүрген тарихи күйден 35-ін, жаңа күйлерден 5-ін орындаған. Оның өзі шығарған күйлері — 4, «Жұңғар керуені» атты күйі нотаға түсіріліп жарияланған. 2009 ж. «Өмір-ай» деген күйді жаратқан. Ал музыкалы ән жинақтарынан екеуі, жазған ән мәтіндерінен 21 бар.

Жинақтай келгенде, Зият Көбегенұлының 1980 жылдан бастап 2010 жылға дейінгі 30 жылдан бері Еренқабырға, Боғданың әрқайсы аудан, ауылдарында, облыстарда, аймақтарда, жүйеден қазақ баласы ірге тепкен өңірлерде төккен жырлары ән болып айтылып, өлең болып қалықтауда, бұл жырлар халық жүрегінде мәңгі сақталары даусыз.

Зият Көбеген ұлының айтыс өнеріндегі осы жетістіктері арқылы алысқанды жығып, айтысқанды жеңген ақын ретінде ел-жұртқа жастай таныла бастайды. Өлеңге, домбыраға елітеді, ышқырынан асық кетпеген балалық шағынан бастап, самайын ақ шалған ақсақалдық дәуіріне дейін әріптесіне дес бермеген Зият ақын ауыздыға сөз, аяқтыға жол бермей, белдескеннің белін опырып отырған. Ақынның ел арасында таралған айтыстары сансыз, біз бұл еңбегімізде Шыңжаң халық баспасы

жағынан жарық көрген: «Ақындар айтысы» [1–4] 《阿肯对唱选》 деген кітаптағы уәкілдік шығармаларынан мысал келтіруді жөн көрдік.

1990 ж. шілденің 15 күні Санжы облысының IV-кезекті Ақындар айтысында (бұл Шонжы ауданының Дабанку жайлауында болған) Зият ақын Бижамаалмен жыр додасына түседі. Екі ақын өлең арқылы бір-біріне шабыт беріп, намысына тиіп, шабытын келтіріп, жебеп отырады. Өлең таудан аққан тас бұлақтай өрши түсіп, арнасына сыймаған асау толқын іспетті жағасын шарқ ұрып, аласұрған дауыс алысқа кеткендей болады. Сол сәттерде сөз кезегін алған шашасына шаң жұқпаған Зият ақын иығын қомдап алып, сұлу жырын былай деп ағытады:

*Ала сұрған дегенің не дегенің,
Осы ма мен құрбыңды жебегенің?
Келмей жатып ақынды шиыратып ап,
Ұшы тиіп кетпесін селебенің.
Келмей жатып ат қойып айдар тақпай,
Болғаның жөн жаршысы өнегенің.
Күлкілі іс емес пе ақын жанын,
Оп-оңай сөз құндаққа бөлемегің.
Көп іздеп қиналыпсың бер таман кел,
Қырандай алдыңда отыр көрегенің.
Сөзім кіріп ішіңе толғатқанда,
Басын санап қаларсың керегенің, — дегенде,*

Бижамаал:

*Ақыным, сені қашан сыйламадым,
Жөн болмас бір сөзіме ширағаның.
Бірде қанжар, біресе қыран болып,
Батып кетті жаныма тырнағаның.
Жаралған затым әйел болғаннан соң,
Емес пе ана жолын бұлдағаным.
Келмей жатып түсірген керіс сөзге,
Зікеңнің де табармын бір амалын.
Береді сөз кезегін өзіңізге,
Мінеки, әріптесің — Бижамаалың.*

Бұл өлеңде екі ақын айтыс бастала салған жерде-ақ бірінің сөзін бірі қағып әкетеді де, өздерінің оңай әріптес емес екендігін ескертеді. Бұрыннан-ақ топтық ортада бөгелмей өлең айтатын сөз майталманымын деп әріптесінің десін басуға тырысады.

Зият Көбегенұлының өлеңдерінде халық арасында сақталып отырған зұлымдық, надандық, тоғышарлық, бейбастықтарды шенейді, оларды сын тезіне алады, партияға, халыққа, армияға алғыс жаудырады, мұндай мазмұндар ақын жырларында айқын айшықталып отырады. Мұнда ысырапшылдықты жою, байлығын бұлдап тарихта жоқ жол шығаруға қарсы тұру, үнемшілдікпен отбасын басқару, той бәсекесін жүргізбеу, арқандай адамдар шамасына қарай шарықтау, қазақ ұлтында жоқ салт жасап жасанды жол шығармау, өлім-жітім істерінде лайықты істеу, аста-төк болмау қатарлы мазмұндар айтылады. Зият ақын Бижамаалмен айтысының бір жерінде шектен асқан жебірдей құдалыққа қаны қайнап, қызды мал орнында сатып отырған адамдардың ертерек идеясынан қайтып, теңін тауып тегін беру жағын дәріптейді. Мәселен,

Бижамаал:

*Сен айтпай-ақ бұл істі ел біледі,
Қалам хаты қайралған ер біледі.
Шектен асқан жебірдей құдалықтың,
Ауылыңда қандай бар белгілері?*

Зият:

*Біреуінен барады біреуі асып,
Көрсетпек боп байлығын бас таласып.
Құдасының құлқыны тоймаған соң,
Кетіп жатыр кейбіреу алып қашып.
Біреу байға құда боп сыйланып жүр,
Өмірлік мол қазына жисғалы жүр.*

Кедейлердің мұң болып бас құрауы,
 Жоны терлеп, бұрлығып қиналып жүр.
 Кейбіреулер бітіспей соттасып жүр,
 Жеті атасын қалдырмай боқтасып жүр.
 Қызын тартып аламыз бермесе деп,
 Оннан, бестен жиылып топтасып жүр.
 Кісі өлтіріп, мал шауып кетер еді,
 Заңнан ғана именіп тоқтасып жүр.
 Тірелгенін тұйыққа бір байқамай,
 Жер орнына кейбіреу шоқ басып жүр.
 Бүйте берсе кетпей ме жазаланып?
 Іздегені шыныдай азап анық.
 Қысылған жастарды көріп тұрып,
 Кейде ұйықтамай кетемін назаланып.

Ақын бұл өлеңдерінде құрғақ атақ пен қу байлықтың құлы болып жүрген мақтаншақтықты қатты маскаралайды, «бай мен байдың арасына жорға жүреді, кедей мен кедейдің арасына дорба жүреді» демекші, қолы жеткен төрт түлігі шалқыған байлар ақшаның көзіне қарамай, қалың малды еселеп беріп, қыздарды сатып алғандай болып жатса, кедей байғұстың балалары берерге түгі жоқ, қу басын құшақтап бойдақ жүргендері, «қызы барлар қыраң асатын, қызы жоқтар тыраң асатын» жексұрын салт-дәстүрдің тамырына әлі де балта шабылмай отырғандығына қатты ызаға булығады. Қыз алып қашудың себебіне нақтылы талдау жасайды, ақшаны құр бекерге шашпай, өнер үйренуге насихаттайды.

Бижамалмен жыр додасында өліспей-беріспейтін қайратына мініп, ақындық шабытын жанып, ерлігін шыңдай түскен қыран ақын өлеңін тіпті де арындата түсіп:

...Өз ауылымның шалымды жүйірігімін, —
 Деп ойлама, бөркемік, саспақ қара,
 Қыз қуардың ұшқыры деп ойлама,
 Шыдаймын ұзақ сонар аш-тоққа да.
 Түлеп ұшқан бозданың қыранымын,
 Құтқармастан ұстайтын бас сап қана.
 Тоғысай деп ойлама түлкі алмайтын,
 Сенімім зор, мақсатым тіпті де айқын.
 Бүкней-ақ айтарымды айтып салар,
 Әдетім бар ішіме ірке алмайтын.
 Көдек сөзбен түйгіштеу әдетің бар,
 Жылы сөзбен құрбыңды жылта алмайтын.
 Мейлі қысқарт, мейлі сөз айтарыңды,
 Қанаттымын мың ұшсам бір талмайтын.
 Әлі келмес істерге әлек болып,
 Мен емес тай, байталша тыртыңдайтын.
 Жаратсаң жақсы сөзбен әзілдесем,
 Жас емеспін шымышылап жыртыңдайтын... —

деп жырлай келіп, өзін қанаты талмас қыран етіп көрсетеді, ол көкте шарықтаған қыран секілді, жерге қонса да жемтікке қонбайды, өз қару-қайратына сүйенеді, көкке ұшса жел аудармайды, ол — өлеңінде «тоғысай деп ойлама түлкі алмайтын, мен емес тай, байталша тыртыңдайтын» деген сияқты көп сөзділікті ерекше ықшамдай білген шешен ақын. Бұл жолдардағы теңеу, эпитет, салыстырулар жарастығы өз алдына, мазмұны да мәнерлі.

Айтыстың бір ерекшелігі — өлең арқылы тәлім-тәрбие беру болса, енді, бір жағынан, ақынның тап бермеде тауып айта алатын қабілетін сынау болмақ, сан мыңдаған көз тігіліп қарап отырғанда әріптесінің сұрағына дәлме-дәл жауап тауып, сүрінбей өтіп кету кез келген адамның қолынан келе бермейтін шаруа. Міне, соның мысалы ретінде Бижамал мен Зияттың айтысын айтуға болады. Сөз кезегін алған Бижамал:

Құдалыққа кім болды қормал бүгін,
 Қорғалды кім, некеде қорланды кім?
 Неке ісінің осынша бұлғануы,
 Айтып кет қайсы жақтан болғандығын.

Зият:

*Соны білмей тұрсың ба, сиқыр қатын,
Ұмыттың ба қанған соң ұйқың қатын?
Аударылмай сұм заман тұрған болса,
Бұл күнге шек болар ең, типыл қатын.
Бәйбішелік саған жоқ, тоқал болып,
Кеберсіп кетер еді сиқың, қатын.
Күйбіңмен күндестік күнің өтіп,
Қайыстай созылар ет тұрқың, қатын.
Сол қоғамның қалдырған уы емес пе,
Салып кеткен наданды қу егеске.
Дәуірінің ұмыттырған қамқорлығын,
Ап-айқын аз байлықтың буы емес пе?
Ұрпақтарым теңдікті аңсап туған,
Өзін-өзі көрсетер мансап қуған.
Кезіксе басты жағы надан байдан,
Болып жатыр бір жағы мансаптыдан.
Арақ ішіп сөйлейді қызып бастап,
Заң-жарлықты жоқ қылып сызып тастап.
Түйе менен биені місе тұтпай,
Отырат көп машина тізіп тастап.
Ауызда айтып зарлаған неке заңын,
Атақ құмар, парақор, ұры, зальым.
Саясатты ауызда қорғағансып,
Айдап жатыр астыртын қалың малын.*

Ақын бұл өлеңінде қара түнек қоғам мен жана дәуірді салыстыра келіп, партияның абзал саясатына алғыс жаудырады, шектен асқан паракорлықты, мансапқұмарлықты, арақкештікті, жағымпаздықты қатты сынайды, ауыз жүзінде көлгірсіп, артынан жалғанды жалпағынан басатын көз бояушылыққа сөгіс айтады.

Қазақ айтысының енді бір ерекшелігі — әзіл-қалжыңда. «Әзілің жарасса, атаңмен ойна» деп атамыз қазақ айтқандай, айтыс майданына шыққан үлкен-кіші, кәрі-жастың — барлығы жарасымды қалжындарын айтысып, сөзбен қағысады, бірін-бірі жебеп, демеп отырады. Мұндайда тартыну, қысылып-қымтырылу деген өте аз ұшырасады. Мәселен,

Жәміш:

*Түсінемін, ағатай, алыбыңды,
Ерентауға ақынсыз танылулы.
Үйренейін деп келдім өзіңізден,
Үлкенмін деп баспаңыз арынымды...*

Зият:

*Сөзіңізге болмаймын әрі-сәрі,
Қарамайды өнерге жас пен кәрі.
Өнер, шіркін, жарасар иесімен,
Көп адам айырмай жүр мұны әлі ...*

Мұнда Зият ақын мен Жәміш жас парқына қарамастан, әзіл-қалжыңын араластырып, өнер алдында барлық адамның тең екендігін айта келіп, бірі ұстаз, бірі шәкірт болып айтыс сахнасында додаға түседі.

Жинақтап келгенде, қазақ халқы қазақ болғалы өлеңнен қол үзген емес. «Туғанда дүние есігін ашады өлең, өлеңмен жер қойнына кірер денең» демекші, өлеңді жанындай жақсы көретін дана халқымыз айтыс өнерін де ардақтап, көзінің қарашығындай қорғап келген. Жоғарыдағы айтыс ақындары да дәл осындай қазақ өнерін жалғастырып, кейінге жалғаушылар, олар халқымыздың көңілінде мәңгі сақтала бермек.

Әдебиеттер тізімі

- 1 *Касейұлы Б.* Айтыс – сөз барымтасы. — Бейжің: Ұлттар баспасы, 2005.
- 2 *Байболатов А.* Қазақтың байырғы айтыстары. — Шыңжаң: Жастар-өрендер баспасы, 1996.
- 3 Қазақстан: ХІХ ғасырдағы қазақ ақындары. — Алматы: Ғылым, 1988.
- 4 *Қалиұлы Ә.* Қазақ ауыз әдебиеті туралы. — Шыңжаң: Шыңжаң халық баспасы, 1985.

Д.Алимакынулы

Жизнь и творчество поэта Зията Кобегенулы

В статье представлена биография болеющего душой за народ Зията Кобегенулы — авторитетной среди казахов Шынжын личности. Дана его родословная, проанализированы творчество, своеобразный поэтический стиль, рассмотрены некоторые неизвестные стороны его жизни. Автором показана способность поэта посредством своих песен критиковать негативные явления в обществе.

D.Alimakynuly

Life and creativity of poet Ziyat Kobegenuly

This article considers the biography of Ziyat Kobegenuly, authoritative personality among Shinzhin Kazakhs, sick at heart for the people, his family tree, creativity, some unknown side of his life, a kind of poetic style that distinguishes it from other poets, his cleverness. The author shows the poet's ability to distinguish among other aitys singers due to his songs, epithet of negative phenomena in society with the help of comparative analysis. The article also discusses and analyzes the contents of collections of different years.

References

- 1 Kaseiyuly B. *Aitys — verbal competition of poets*, Begin: Nacionalna publ. house, 2005.
- 2 Baybolatov A. *Ancient Kazakh aitys*, Xinjiang: publ. house of the Population-youth, 1996.
- 3 Kazakhstan: the poets of the XIX century, Almaty: Nauka, 1988.
- 4 Kaliuly A. *Kazakh folklore*, Xinjiang: Xinjiang people's publ. house, 1985.